

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка другого року навчання
211.2 м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Бокова Інна Сергіївна
Керівник к.пед.н., доцентка Гриценко І.В.
Рецензент к.пед.н., доцентка Сугейко Л.Г.

Херсон – 2020
ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичні засади формування позитивних лідерських якостей учнів початкової школи	8
1.1 Сутність понять «лідер», «лідерство» у науковій літературі.....	8
1.2 Специфіка виховання позитивних лідерських якостей школярів у сучасній українській школі.....	15
1.3 Сприятливість середовища НУШ для виховання лідерських якостей молодших школярів.....	22
1.4 Проектна діяльність як засіб розвитку лідерського потенціалу.....	24
Розділ 2. Організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей молодших школярів	29
2.1 Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.....	29
2.2 Експериментальна робота з формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.....	31
2.2.1 Констатувальний експеримент з теми дослідження.....	31
2.2.2 Формувальний експеримент з теми дослідження.....	35
2.2.3 Проектна діяльність в умовах пандемії Covid - 19	42
2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи.....	45
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	56
Додаток А. Словник.....	56
Додаток Б. Критерії, показники та рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів.....	58
Додаток В. Діагностика сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів.....	62
Додаток Г. Ілюстративний матеріал експериментальної роботи.....	64
Додаток Д. Кодекс академічної доброчесності.....	66

Зміна пріоритетів у суспільстві, де головною цінністю, суб'єктом культури і життя є людина, вимагає від сучасної школи системного, інноваційного, соціально-педагогічного забезпечення освітнього процесу, який ґрунтується на гуманістичних і демократичних засадах, принципах толерантності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Система освіти має забезпечити формування особистості з демократичним світоглядом, здатної до самоосвіти, саморозвитку, самоствердження і самореалізації, мобільної і конкурентоспроможної на ринку праці.

Підвищення соціальної ролі людини як особистості свідчить про те, що і короткочасне діяння негуманного лідера може мати негативні суспільні наслідки. Отже дуже важливо виховувати лідерську позицію особистості на принципах загальнолюдських цінностей, водночас розвиваючи її етнічну самосвідомість.

Зокрема, в Концепції «Нової української школи» значна увага звертається на особистість педагога та якості, якими той повинен володіти. Сьогочасний вчитель повинен бути не лише компетентним у своїй справі, а й бути лідером в повсякчасному житті, служити взірцем для наслідування, формувати лідерські якості у молоді.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування лідерських якостей учнів у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Зауважимо, що розпочинати формування лідерської позиції слід у дошкільному дитинстві. Ряд досліджень, зокрема, О. Залужного, Є. Аркіна, В. Ануфрієвої, О. Папір, вказують на значну роль лідерів у колективах дошкільників. Базовий компонент дошкільної освіти України окреслює певні шляхи виховання лідерської позиції. Тож в учнів початкової школи мають бути наявні соціальні і психолого-педагогічні передумови формування лідерської позиції.

Нові можливості молодшого шкільного віку (порівняно з дошкільним періодом) створюють умови для формування у дітей лідерської позиції, насамперед, шляхом практичної реалізації завдань, визначених у Державному стандарті початкової освіти, зокрема, надання можливості кожному учневі набути достатнього особистісного досвіду спілкування і співпраці в різних видах творчої діяльності.

Теоретичні і практичні аспекти розвитку лідерських якостей досліджувались у різних галузях знань, зокрема педагогіці, психології, соціальній педагогіці тощо. Поняття «лідерські якості», його зміст та головні компоненти, створення умов для розвитку лідерських якостей, а також проблеми виховання лідерів і формування соціально активної особистості аналізуються у працях Д. Алфімова, Т. Вежевич, А. Войчихова, І. Купи, Т. Прохоренка, К. Садохіної, Ж. Петрочко, М. Риженко, Н. Сушик та ін. Засоби розвитку лідерських якостей представлені у роботах Д. Алфімова, В. Мороза, В. Ягоднікової та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання формування лідерської позиції у молодших школярів не було предметом спеціального дослідження і розглядалось переважно в контексті інших проблем вивчення феномена лідерства на різних етапах онтогенезу: у дошкільному віці (Є. Аркін (1927), П. Загоровський (1930), О. Залужний (1930), В. Мухіна (1975), Т. Репіна (1988), О. Папір (1993), А. Пасічніченко (2003)); в молодшому шкільному віці (В. Дерінг (1910), П. Блонський (1934), О. Киричук (1972), Я. Коломинський (1980), Дж. Ностренд (1984), О. Тищенко (1998))

Таким чином, недостатня наукова розробка обраної проблеми, необхідність її глибокого й послідовного розв'язання на рівні педагогічної теорії й практики початкової школи зумовили вибір теми дослідження – **«Формування позитивних лідерських якостей молодших школярів у процесі проєктної діяльності»**

Випускну роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (№ - 0117U005614)

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що формування позитивних лідерських якостей молодших школярів буде більш ефективнішим за таких організаційно-педагогічних умов:

- високого теоретичного та практичного рівня підготовки вчителів та батьків;
- впровадження проєктної діяльності в освітній процес;
- участі дітей в учнівському самоврядуванні, проведенні класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участі у творчій діяльності (кружках, конкурсах, КТС, іграх);
- використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
- урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час бесід, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати сучасний стан формування позитивних лідерських якостей в теорії та практиці початкової школи, уточнити сутність понять «лідер», «лідерство»;

2) дослідити специфіку формування позитивних лідерських якостей школярів у сучасній початковій школі;

3) визначити критерії, показники та рівні сформованості позитивних лідерських якостей школярів у сучасній початковій школі;

4) обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей молодших школярів

Об'єктом дослідження є формування позитивних лідерських якостей учнів в освітньому процесі початкової школи.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення визначеної мети застосовувався комплекс **методів дослідження**: аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з метою обґрунтування актуальності сформульованої нами проблеми та для складання понятійного апарату; педагогічне спостереження, індивідуальні та колективні бесіди, тестування, констатувальний експеримент для визначення рівня сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів; формувальний експеримент для перевірки ефективності використання проєктної діяльності як засобу розвитку позитивних лідерських якостей молодших школярів.

Наукова новизна полягає в уточненні й подальшому розвитку наукових поглядів на проблему формування позитивних лідерських якостей учнів початкової школи.

Практична значущість – матеріали дослідження можуть бути використані у практиці роботи початкової школи та в процесі підготовки майбутніх вчителів.

Апробація результатів – за матеріалами дослідження опубліковано наукову статтю «Формування позитивних лідерських якостей молодших

школярів засобами проєктної діяльності» у збірці наукових статей студентів ХДУ «Магістерські студії».

За матеріалами дослідження опубліковано дві статті: у збірці наукових статей студентів ХДУ «Магістерські студії» та у збірці наукових статей студентів педагогічного факультету «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний текст викладено на 66 сторінках, з яких 55 сторінок основного тексту, додатки на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади формування лідерських якостей учнів початкової школи

1.1 Сутність понять «лідер», «лідерство» у науковій літературі.

Лідер – це людина, яка знає, як переконати інших людей робити те, що він хоче, незалежно від намірів інших. Більш конкретно, це той, хто може використовувати якості і навички людей, що працюють в групі, і направляти групу до досягнення цілей лідера. Кожна людина, так чи інакше, прагне стати лідером. Талант лідера – це особливий згусток здібностей. Це, перш за все, дар спілкування, вміння створювати умови для розкриття потенціалу оточуючих. Лідером не народжуються, лідером стають. Але щоб стати лідером потрібно, перш за все, виховати в собі особистість. Науковий аналіз відповідної літератури переконливо доводить, що існує дві теорії лідерства:

- лідери народжуються;
- лідери формуються [24, с. 73-78].

В Україні існує *Академія Лідерства* – це 10-місячна освітня програма розвитку для випускників шкіл віком від 16 до 20 років. Навчання триває 6 днів на тиждень, студенти проживають у кампусах Академії. Програма допомагає молоді знайти своє призначення, пізнати країну та світ, усвідомлено обрати майбутню професію та розкрити лідерські якості. Основу навчання складають три елементи розвитку: фізичний, емоційний та інтелектуальний.

Під час навчання та роботи студенти здобувають навички самопізнання, аналізу суспільних викликів, командної праці, комунікації, щоб краще зрозуміти себе, країну і світ, в якому ми живемо. Навчання для студентів є безкоштовним — кожен, хто успішно пройде відбір, здобуває грант, що покриє проживання, харчування, експедиції, страхування здоров'я тощо [50].

Але ми вважаємо, що це необхідно впроваджувати з початкової школи.

На формування особистості по-різному впливають такі чинники як: сім'я, особистість вчителя, колектив, засоби масової інформації, громадські організації, спонтанно створені групи, система культурних послуг для населення і т. ін. Проблема лідерства привертає до себе увагу протягом багатьох століть. Геродот, Плутарх та інші античні історики ставили в центр історичних оповідань дії видатних лідерів - монархів, полководців.

Н. Макіавеллі малював образ лідера-государя, який будь-якими засобами досягав політичних цілей [33, с. 88]. Для Ф. Ніцше прагнення до лідерства – прояв «творчого інстинкту людини; лідер має право ігнорувати мораль – зброю слабких [37, с. 104].

Для Г. Тарда наслідування послідовників лідера – основний закон соціального життя. За З. Фрейдом, пригнічене лібідо може переходити в прагнення до лідерства. Маса потребує авторитету, аналогічного авторитету батька сімейства. Історія знає і таких лідерів як Беніто Муссоліні, Адольф Гітлер та ін., але нам важливо виховати позитивних лідерів, тому метою нашої наукової роботи є дослідження теорії та практики формування позитивних лідерських якостей [36, с. 156].

Роль навчання та необхідність виховання лідерів відзначали на цьому етапі небагато (серед них Аристотель, І. Габіроль, К. Гельвецій, І. Кант, В. Розанов). Якостям лідера в природі лідерства приділяли увагу багато філософів минулого: Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель. Сенека, М. Аврелій. Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, А. Моджевський, Ж. Руссо, Ж. Ламетрі, К. Гельвецій, І. Кант, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, З. Фрейд та інші.

Визначення поняття «лідер» широко використовується у таких науках як соціологія, політологія, психологія та в інших науках, що мають безпосереднє відношення до людини та її ролі в суспільстві. Протягом ХХ ст. його вивчення і розвиток знаходилося в центрі уваги багатьох зарубіжних

вчених, тоді як у вітчизняній психолого-педагогічній науці завжди існувала деяка нестабільність інтересу дослідників до цього питання [4, с. 200].

Вітчизняні дослідники приступили до аналізу поняття «лідерство» лише з кінця 60-х - початку 70-х років минулого сторіччя. До цього часу, приблизно з середини 30-х років, проблематика лідерства у вітчизняній науці, так само як, втім, і інші аспекти соціальної психології, з причин ідеологічного характеру (наростання в країні тоталітаризму, поступова «сталінізація» суспільства) була закрита [6, с. 201].

Р. Кричевський, Б. Паригін та інші дослідники розглядають лідера в умовах групової діяльності. З цієї точки зору лідером є член соціальної групи, що висувається в результаті взаємин всіх членів в лідерській ситуації і сприяє організації групи для досягнення поставленої перед групою мети [29, с. 30-37].

Подібну позицію займає П. Просецькій. Вчений вважає, що висунення нових цілей перед колективом (зміна змісту діяльності) тягне за собою зміну офіційної структури. Дослідниця М. Битянова переконливо доводить, що лідера породжують не стільки особисті якості або їх особливе поєднання, скільки структура взаємовідносин в даній конкретній групі. Ця система міжособистісних зв'язків формується і визначається цілями групи, ціннісними нормами, які в ній сформувалися. І саме на основі цих цінностей і цілей висувається конкретний лідер групи. Лідер наче втілює систему жаданих групою цілей і цінностей, є їхнім носієм, поводитирем у життя. Різноманітність висвітлення питання лідерства пояснюється тим, що воно може розглядатися з різних точок зору: як процес організації групи, як результат спілкування і т. ін. [41].

Аналізуючи словники, ми дійшли висновку, що у педагогічному словнику поняття «лідер» трактується як член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою [45].

Академічний тлумачний словник дає таке визначення поняття «лідер»:

1) той, хто стоїть на чолі політичної партії або іншої певної суспільно-політичної організації; 2) особа або група осіб, що йде першою у якому-небудь змаганні [49].

Психологічний словник тлумачить поняття «лідер» так: це авторитетний член організації чи невеликої групи людей, особистісні якості якого дозволяють йому грати головну роль в соціальних ситуаціях і процесах, при прийнятті групових рішень і організації спільної діяльності [46, с. 112].

Лідер – це особа, «одягнена» владою, має авторитет та право на вплив, оцінку. Лідером стає і вважається та людина, чії погляди і принципи стають еталонними, тобто вихідними стандартами для всіх або більшості членів групи при оцінці ними вагомих аспектів життєдіяльності групи. Лідер має право приймати найвідповідальніші рішення, які стосуються інтересів групи і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи. Лідер має право приймати найвідповідальніші рішення, які стосуються інтересів групи і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи. Спираючись на зазначені вище поняття, можна зробити висновок, що науковці одностайні в тому, що лідер – це людина, яка займає в групі авторитетне положення та спрямовує дії її членів [13, с. 50]. У контексті наукової роботи нами було вивчено трактування поняття «лідер» сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Результати представлені в додатках (Додаток А).

Багато вітчизняних дослідників досліджували поняття «лідерство», варто виокремити дослідження В. Волкової, Е. Климової, Б. Паригіна, Е. Смірнова, В. Ягоднікової, Т. Бендас, О. Романовського, Б. Гаєвського, В. Зазикіна, Д. Алфімова, Л. Шигапової, Н. Мараховської та ін.

Лідерство – воно є всюди і завжди. З давніх часів існували вожді, королі, тобто лідери. Хоч це поняття існує досить давно, вивчатися воно стало лише на початку 20 століття. З 1930 по 1950 рік науковцями в цій галузі були

зроблені спроби безлічі досліджень і експериментів для того, щоб виявити основні проблеми лідерства та шляхи їх вирішення [7, с. 324].

Питання про підліткове лідерство довго не піднімалося у вітчизняній науці, незважаючи на велику кількість психолого-педагогічних досліджень дитячого лідерства (кінець 60-х роках ХХ ст.). Різні аспекти лідерства розглядаються в роботах зарубіжних вчених (К. Берд, Е. Богардус, Л. Картер, Р. Стогділл, Ф. Тейлор, Л. Картер, Р. Емерсон, Л. Бернард, Х. Саймон, М. Вебер, Ф. Фідлер). Практичні рекомендації з розвитку лідерства містяться в роботах І. Кузьміна, А. С. Прутченкова, Т. Атчісон, Р. Бейлз, М. Бейтс, М. Вудкок і Д. Френсіса, Д. Маккен, Д. Сіско і Х, Росселли і деяких інших. Лідерство стало предметом всебічного аналізу в роботах Г.К. Ашина, Ц. І. Бірюкова, В. В. Бовічева, М. Ю. Федорової [16, с 12].

Першими вченими в області досліджень лідерства і автори наукових праць були З. Фрейд, К. Левін, У. Бенніс, С. Кілбоурн, Г. Юкл і інші вчені. Після того, як вищезазначені вчені дали поштовх розвитку в вивченні лідерства, стали активізуватися і інші.

Не дивлячись на те, що упродовж ХХ століття проводилися дослідження лідерства, наразі немає загально визначеного поняття «лідерства», різняться уявлення про його суть і природу. Це пояснюється тим, що лідерство проявляється всюди, де групі людей доводиться вирішувати проблеми, що зачіпають інтереси членів групи. Найбільш помітними лідерські відносини стають у тих випадках, коли перед групою стоїть завдання переходу з одного стану в інший, або коли група займається розподілом ресурсів [13, с. 44].

Феномену поняття «лідерство» присвячені великі теоретичні та емпіричні дослідження. Феномен лідерства проявляється в будь-яких групах, що прагнуть до будь-якої спільної мети. У менеджменті лідерство використовується як механізм інтегрування груповий діяльності для кращого виконання будь-яких цілей поставлених керівництвом. Актуальною

залишається і проблема пошуку визначення, яке чітко б охарактеризувало поняття лідерство. З початку 20 століття було складено близько 350 визначень лідерства. Це говорить про те, що проблема його вивчення дуже багатогранна і неосяжна на даний момент. Оскільки поняття «лідерство» охарактеризовано складністю, великою різноманітністю і змінами, які вносяться кожен раз, не можна дати цьому терміну одного і точного визначення [23, с 76].

Лідерство – воно є всюди і завжди. З давніх часів існували вожді, королі, тобто лідери. Хоч це поняття існує досить давно, вивчатися воно стало лише на початку 20 століття.

Феномену поняття «лідерство» присвячені великі теоретичні та емпіричні дослідження. Феномен лідерства проявляється в будь-яких групах, що прагнуть до будь-якої спільної мети. У менеджменті лідерство використовується як механізм інтегрування груповий діяльності для кращого виконання будь-яких цілей поставлених керівництвом. Актуальною залишається і проблема пошуку визначення, яке чітко б охарактеризувало поняття лідерство. З початку 20 століття було складено близько 350 визначень лідерства. Це говорить про те, що проблема вивчення лідерства дуже багатогранна і неосяжна на даний момент. Оскільки поняття «лідерство» охарактеризовано складністю, великою різноманітністю і змінами, які вносяться кожен раз, не можна дати цьому терміну одного і точного визначення.

Педагогіка вивчає лідерство, в основному, як один з основних принципів, що забезпечує розвиток самостійності учнів в прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Лідерство, будучи пов'язаним з різними науковими дисциплінами і сферами життя: політикою, економікою, соціологією, психологією, історією, філософією, – є поняттям інтегративним, міждисциплінарним. Незважаючи на активність науково-емпіричних досліджень протягом століть, по-різному визначається природа і сутність цього феномена, варіюються список лідерських якостей, типологія

лідерів, стилі їх поведінки, удосконалюються методи діагностики лідерського потенціалу особистості [17, с. 48]. Поняття «лідерство» також було проаналізовано у науковій роботі та результати аналізу подані в додатках (Додаток Б).

Отже, проаналізувавши трактування поняття «лідер» у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, ми виявили основні характеристики поняття «лідер»:

- по-перше, це приналежність до групи: лідер – член групи;
- по-друге, це положення в групі: лідер користується в групі авторитетом і має високий статус;
- по-третє, норми і ціннісні орієнтації лідера і групи збігаються: лідер відображає і виражає інтереси групи;
- по-четверте, вплив лідера на групу: вплив на поведінку групи, організація і управління групою для досягнення групових цілей;

Таким чином, можна зробити висновок, що лідер – це найбільш авторитетна особистість у групі, яка шляхом використання своїх особистісних якостей займає ключове положення у соціальних, моральних та інших ситуаціях, груповій діяльності. Лідер має значний вплив на групу, бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

Поняття «лідерство» охарактеризовано складністю, великою різноманітністю і змінами, які вносяться кожен раз, тому йому не можна дати одного і точного визначення, відрізняються уявлення про природу і сутність цього феномену [18, с. 57-59]. Проаналізувавши трактування поняття «лідерство» у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, ми прийшли до висновку, що лідерство – це провідний вплив члена групи – лідера – на групу в цілому.

1.2 Специфіка виховання лідерських якостей школярів у сучасній українській школі.

Стрімко змінюється соціальна, економічна і політична ситуація, характерна для сьогоденного етапу розвитку українського суспільства, яка ставить людину перед необхідністю швидко реагувати і адаптуватися до нових умов. Сьогодні, з одного боку, в державі зміцнюється вертикаль влади, з іншого боку, формуються інститути громадянського суспільства, які передбачають наявність громадянської самосвідомості і обґрунтованого відповідального вибору громадянином стратегій своєї соціальної поведінки [1, с.554].

Громадянське суспільство з його принципами свободи і відкритості актуалізує здатність людини самостійно здійснювати вибір у політичній, економічній, професійній, побутовій та інших ситуаціях. Проблема раннього виявлення, виховання і розвитку майбутніх лідерів на даний час активно досліджується в педагогіці і психології різних країн світу. Зростає її популярність у вітчизняній науці та освітній практиці [3, с. 265].

У наукових дослідженнях і в повсякденній свідомості підготовка майбутніх лідерів все більш сприймається як державне, стратегічне завдання. З її рішенням зв'язуються надії на прогрес суспільства, забезпечення національної безпеки в її найширшому сучасному розумінні.

Нова українська школа є ключовою реформою Міністерства освіти і науки України. Ця реформа була розпочата декілька років тому, втілення цієї реформи у життя заплановане на десятки років уперед. Нова українська школа взяла собі за мету створити школу, де учням буде комфортно навчатися; школу, яка не лише даватиме знання учням, а й буде вчити їх застосовувати ці знання у реальному житті.

Нова система освіти почала впроваджуватись з першокласників. У 2017/2018 навчальному році нові освітні стандарти були експериментально протестовані у 100 школах по всій Україні, а у 2018/2019 роках за новою системою навчалися вже усі первачки, що навчалися в українських школах.

Нова українська школа сама по собі є суперечливою системою, тому її успіх буде залежати, перш за все, від готовності вчителів реалізовувати нові ідеї [39, с 30-38].

У Концепції Нової української школи та модернізації освіти підкреслюється, що молоде покоління має взяти на себе відповідальність за сьогодення і майбутнє світу. Становлення дитини-лідера включає у себе:

- наділення дитини роллю лідера;
- навчання моделюванню діяльності;
- втілення потенційних і актуальних задатків [38].

Одне з головних завдань нової української школи - створення учням необхідних умов для визначення себе як особистості та реалізації своїх можливостей, для підготовки до життя у вільному суспільстві, що багато в чому забезпечується лідерськими якостями.

Для того, щоб школярі змогли в майбутньому ефективно використовувати свої можливості, необхідно допомогти їм досягти такого рівня соціальної зрілості, який визначить їх потребу розвинути в собі позитивні лідерські якості, зайняти активну життєву позицію

Провідними лозунгами Нової української школи є *формування креативної особистості, вміння працювати в команді та критично мислити, формування патріота-інноватора, створення умов для самовизначення школяра, реалізації своїх можливостей для підготовки до життя у вільному суспільстві, що багато в чому забезпечується лідерськими якостями* [39].

Сучасна дійсність, що характеризується зростанням вимог, які пред'являються суспільством до розвитку і виховання особистості, здатної до соціальних перетворень, конкурентоспроможною в різних ситуаціях, орієнтованої на ефективну взаємодію з державними і громадськими організаціями, вимагає виховання і розвитку у школярів лідерських якостей. Необхідно розвивати якості ініціативного, самостійного суб'єкта, здатного

активно і успішно будувати свої відносини з навколишнім світом у різних видах діяльності.

Нова українська школа, використовуючи підтримку суспільства та держави, має стати провідником нововведень у соціальній, педагогічній та соціокультурних сферах, має оберігати та захищати соціальні та моральні традиції [39, с. 20-38].

Таким чином, Нова українська школа несе певну відповідальність за широке коло соціальних проблем, а саме: розвиток та пристосування соціальної активності тих, хто приймає участь в освітньому процесі у час змін локального та глобального характеру; забезпечення та створення умов для захисту, збереження та розвитку культури, особливо класичної, яка зазнає впливу та витісняється популярною культурою, вимираючих книжної та бібліотечної культур; формування серед молоді критичного ставлення до різних засобів масової інформації, які пропагують смерть та насилля.

Ефективність системних змін буде залежати від: кваліфікованого управління директорами шкіл інноваційними процесами, раціонального використання директорами шкіл сучасних методів управління; критичного усвідомлення керівниками різних рівнів і суспільством суті системних змін у загальній середній освіті: особливостей управління галуззю в контексті її децентралізації; переосмислення ролі вчителя й учня в освітньому процесі та забезпечення їхньої суб'єктності [39, с. 20-38].

Сучасні умови життя вимагають і нової якості освіти. Провідним орієнтиром у вихованні особистості стає не тільки здатність приймати самостійні рішення, а й передбачати наслідки, нести за них відповідальність. Багато учнів мають прихований потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Наслідком цього є зниження зацікавленості в спілкуванні з людьми, відсутність навичок взаємодії, співпраці й партнерства. З цієї причини необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, яка готує майбутніх лідерів. [42, с. 371-381].

У контексті нашого дослідження серед основних форм виховання лідерських якостей ми виділяємо *колективні творчі справи*. Дуже корисні заходи, проведені у співпраці з батьками учнів. У такій невимушеній атмосфері виявляються лідери. Тому основною ідеєю всіх форм педагогічної діяльності є створення умов для розвитку активної дитячої позиції, оновлення ролі лідера, розвитку у дітей позитивного лідерського досвіду у суспільно значущих заходах, організованих спільно. Вплив сім'ї та школи на виховання у дітей особистісних якостей лідера стає ефективним за умов: *створення соціально-освітнього простору взаємодії сім'ї і школи; участь у колективно-групових формах роботи учнів, педагогів та батьків; активне включення школярів у процес самовиховання, самооцінки, саморозвитку* [40, с. 118-121].

Схильність до лідерства проявляється вже в ранньому дитинстві. Вперше дитина стає частиною колективу у закладі дитячої освіти. У цей час у дитини починають проявлятися лідерські якості: лідер у дитячому колективі проявляє вищий за інших рівень загальної активності і зацікавленості у різноманітних видах діяльності, організовує ігри, у яких виступає у ролі ведучого, проявляє ініціативу у розподілі іграшок. Поступово діти сприймають цю дитину у якості лідера, починають залежати від неї. Зазвичай вихователі сварять дітей-лідерів за ініціативність, хоча потрібно направити енергію дитини у корисному напрямку [26, с. 42-52].

Провідною діяльністю учнів молодшого віку поступово стає навчання. Молодші школярі також беруть участь у ігровій, спортивній, естетичній, трудовій діяльності, *громадській роботі*, виконують різні разові або відносно постійні завдання. Це надає можливості для появи формальних або неформальних лідерів [7, с. 430].

У молодшому шкільному віці відбуваються зрушення у взаємостосунках дітей. У них з'являються колективні відносини, починають формуватися громадські погляди, критичність до інших, взаємооцінка. На цьому підґрунті у дітей починає визначатися спрямованість особистості, відбувається швидке

оволодіння правилами моралі, виникають нові моральні почуття і потреби. Учні молодшого шкільного віку, як правило, поважають думку педагога і приймають лідерську роль без коливань, якщо думка була представлена педагогом. Молодші школярі орієнтуються на активність, проте неадекватна самооцінка стає причиною їх невдач у виконанні ролі лідера [36, с. 198].

Окрім того, в молодшому шкільному віці відіграє велике значення підготовленість до виконання ролі лідера, уміння організувати діяльність. Все це переконує у тому, що педагогові (і / чи будь-якому дорослому) необхідно звертати увагу на створення умов для прояву лідером активності та формування у нього лідерських якостей.

Ураховуючи психологічні особливості молодших школярів у вихованні лідерів, слід виділити риси, які забезпечують ефективне лідерство: повага, справедливість, гідність, відповідальність, ініціативність, працездатність, самостійність, прагнення до досягнень і успіху [20, с. 271-275].

Аналіз практики виховання лідера в сучасних умовах показує, що в ряді випадків *у процесі формування і розвитку особистості лідера за межами сфери впливу сім'ї та її культури бере участь школа*. Незважаючи на те, що основні завдання школи відрізняються від завдань сім'ї, школа все більше і частіше виконує ту роботу, яка завжди вважалася обов'язком виключно сім'ї та її культури.

Сучасний шкільний вчитель в процесі навчання і виховання школярів грає багатофункціональні ролі. Він і нянька, і вихователь, і друг, і вчитель. Все це величезне навантаження ускладнює роботу вчителя з виховання у дітей лідерських якостей. До того ж сучасні діти рано дорослішають, надмірне інформаційне навантаження пригнічує їх енергію і знижує їх творчі можливості. Численними дослідниками доведено, що до моменту закінчення школи у випускників знижуються творчі здібності [34, с. 277].

Коли діти приходять у школу, вони переповнені талантами, сповнені природним прагненням вчитися. Вони довірливі і у величезній мірі залежать від

вчителів, здатних їх не просто навчити і виховати, але й виявити в них лідерські здібності і сформувати лідерські якості. Школа, враховуючи природне тяжіння дітей до знань і творчості, покликана розвивати цей процес далі, творчо підходити до кожної дитини, висвітлювати його індивідуальні лідерські якості.

Під керівництвом вчителя ці якості в дитині збагачуються і всіляко підтримуються. Але недоречні зауваження, зверхнє ставлення вчителя можуть пригнічувати ці якості. Це накладає на вчителів величезну відповідальність, вимагає від них високого професіоналізму, загостреної уваги до прояву у дітей лідерських якостей, їх заохочення і дбайливого розвитку [8, с. 256].

Для виникнення та існування лідерства необхідно забезпечити злиття двох його сторін, пов'язаних з дуалістичною суттю лідерства. Першою стороною є потреба дитячої спільноти в різноманітних лідерах, другою – особливості особистості дитини: його нахили, мотивація, необхідність в самоствердженні, характер. За умови, якщо ці дві сторони збігаються – у дитини формується лідерська позиція, що стає передумовою для появи ефективного лідера.

При несумісності сторін – виникає формальний лідер, або руйнується система лідерства. Якщо ми хочемо, щоб школа готувала дітей до життя в умовах демократичної правової держави, вона повинна ґрунтуватися на демократичних цінностях та повазі до прав людини. Тільки на основі цього створюються довірчі, невимушені відносини між дітьми і дорослими, виникає атмосфера радості і творчості [28, с. 92-94].

Важливу роль у вихованні лідерів грає *самоврядування* школярів. Залучення всіх учнів, розподіл повноважень між ними і зміна лідерів є факторами, які забезпечують ефективну організацію самоврядування. Самоврядування є ефективним за умов самостійного знаходження учнями шляхів вирішення проблем, формування умінь не тільки підкорятися, а й керувати.

Групове обговорення між учнями, підбиття підсумків допомагають підвести учнів до нової мети спільної діяльності, поступово учні вчаться самостійно визначати мету, яка буде згодом реалізована їхнім колективом.

Для організації самоврядування важливим є діяльнісний підхід до структури органів управління. На першому етапі треба зацікавити учнів будь-якою суспільно значущою справою, після чого створити орган самоврядування для його організації. У результаті цього виникає новий орган самоврядування [32, с. 680-683].

Одним із завдань дитячого самоврядування є підготовка до майбутнього життя у суспільстві, в якому людині важливо вміти не тільки підкорятися, а й керувати [10, с. 334].

Лідерство не може бути без навколишнього його середовища, а соціальне середовище визначає положення лідера. Соціальне середовище – це все те, що оточує людину в її соціальному житті, це конкретний прояв, своєрідність суспільних відносин на певному етапі їх розвитку. Виховання лідерських якостей школяра включає в себе не лише організацію роботи органів учнівського самоврядування, це цілеспрямований процес, що включає певну систему форм, методів і прийомів педагогічних дій протягом усього перебування учнів в школі. Участь учителів, учнів і батьків в управлінні освітньою установою може допомогти зробити школу більш демократичною і сучасною.

Ефективно формувати лідерські якості допомагають стиль і методи зовнішніх впливів, уклад навколишнього середовища життєдіяльності дитини, адекватні поставленим цілям.

Створення соціального середовища, в якому відбувається формування лідерських якостей, повинно містити відповідно орієнтовану систему підтримки і допомоги цьому процесу. Свобода вираження поглядів, взаємоповага, прояв здорового честолюбства, творче горіння, прагнення

оточуючих до самовдосконалення – ось клімат, що сприяє розвитку лідерських якостей.

У контексті нашого дослідження найбільший вплив мають чотири основні осередки життєдіяльності дитини: 1) сім'я зі своїми культурними традиціями; 2) школа; 3) засоби масової інформації; 4) вуличне дитяче середовище з особливим стилем спілкування [12, с. 15-16].

Саме школа як модель реального дорослого життя, стає першою сходинкою дитини на шляху до успіху. І підтримати ініціативність школяра, його впевненість в собі, відповідальність, здатність слухати і відчувати інших людей – важливі завдання школи та вчителя [22, с. 137-149].

1.3 Сприятливість середовища НУШ для виховання лідерських якостей молодших школярів.

Нова українська школа – є ключовою реформою Міністерства освіти і науки України. Ця реформа була розпочата декілька років тому, втілення цієї реформи у життя заплановане на десятки років уперед. Нова українська школа взяла собі за мету створити школу, де учням буде комфортно навчатися; школу, яка не лише даватиме знання учням, а й буде вчити їх застосовувати ці знання у реальному житті.

Нова система освіти почали впроваджуватись з першокласників. У 2017/2018 навчальному році нові освітні стандарти були експериментально протестовані у 100 школах по всій Україні, а у 2018/2019 роках за новою системою навчалися вже усі первачки, що навчалися в українських школах [38].

Нова українська школа сама по собі є суперечливою системою, тому її успіх буде залежати, перш за все, від готовності вчителів реалізовувати нові ідеї.

Одне з головних завдань нової української школи - створення учням необхідних умов для визначення себе як особистості та реалізації своїх

можливостей, для підготовки до життя у вільному суспільстві, що багато в чому забезпечується лідерськими якостями. Для того, щоб школярі змогли в майбутньому ефективно використовувати свої можливості, необхідно допомогти їм досягти такого рівня соціальної зрілості, який визначить їх потребу розвинути в собі лідерські якості, зайняти активну життєву позицію [39, с. 40].

Сучасна дійсність, що характеризується зростанням вимог, які пред'являються суспільством до розвитку і виховання особистості, здатної до соціальних перетворень, конкурентоспроможною в різних ситуаціях, орієнтованої на ефективну взаємодію з державними і громадськими організаціями, вимагає виховання і розвитку у школярів лідерських якостей. Необхідно розвивати якості ініціативного, самостійного суб'єкта, здатного активно і успішно будувати свої відносини з навколишнім світом у різних видах діяльності.

Нова українська школа, використовуючи підтримку суспільства та держави, має стати провідником нововведень у соціальній, педагогічній та соціокультурних сферах, має оберігати та захищати соціальні та моральні традиції.

Таким чином, Нова українська школа несе певну відповідальність за широке коло соціальних проблем, а саме: розвиток та пристосування соціальної активності тих, хто приймає участь в освітньому процесі у час змін локального та глобального характеру; забезпечення та створення умов для захисту, збереження та розвитку культури, особливо класичної, яка зазнає впливу та витісняється популярною культурою, вимираючих книжної та бібліотечної культур; формування серед молоді критичного ставлення до різних засобів масової інформації, які пропагують смерть та насилля [39, с. 36-38].

Ефективність системних змін буде залежати від: кваліфікованого управління директорами шкіл інноваційними процесами, раціонального використання директорами шкіл сучасних методів управління; критичного

усвідомлення керівниками різних рівнів і суспільством суті системних змін у загальній середній освіті: особливостей управління галуззю в контексті її децентралізації; переосмислення ролі вчителя й учня в освітньому процесі та забезпечення їхньої суб'єктності [39, с. 49].

1.4 Проєктна діяльність як засіб розвитку лідерського потенціалу.

Одним із ефективних методів формування позитивних лідерських якостей молодших школярів ми вважаємо метод проєктів. Важливим є те, що кожен вчитель може безпосередньо сам у своєму класі впроваджувати проєктну діяльність.

Цей метод був розроблений на початку минулого століття психологом і педагогом Дж. Дьюї, а також його учнем В. Кілпатріком. [2, с. 29-30].

Метод проєктів був дуже популярний після його появи, особливо в західних країнах. Останнім часом він став набирати популярність в нашій країні, оскільки теоретичні знання поєднуються з практичними, тобто молодші школярі розуміють, для чого вони отримують знання, і як вони далі зможуть використовувати їх в житті.

А. Сіденко розглядає метод проєктів, як систему навчання, за допомогою якої учні поступово набувають знання і вміння, в процесі набуття знань практичні завдання поступово ускладнюються. За Е. Карповою метод проєктів – це освітня технологія, за допомогою якої діти здобувають нові знання в тісному зв'язку з реальними життєвими подіями. З цих понять можна зробити висновок, що проєктна діяльність – це спеціальна діяльність, що організовується вчителем, але виконується учнями для вирішення будь-яких завдань. Проєктний метод передбачає розвиток пізнавальних навичок учнів, критичного мислення, вміння знаходити потрібну інформацію в загальному потоці і подальше її використання. Тривалість виконання проєкту доцільно обмежити одним уроком [19].

Класифікація проєктної діяльності:

В основу типології проєктів можна покласти різні ознаки. Наприклад, залежно від кількості учасників, проєкти можуть бути індивідуальними, груповими (2–6 осіб), колективними; залежно від часу, витраченого на реалізацію, проєкти можуть бути короткотривалими (1–3 уроки), середньої тривалості (до місяця), довготривалими (кілька місяців) [2, с. 30].

За тематичною спрямованістю проєкти є різноманітними: мовні, екологічні, етнографічні, країнознавчі, правові, соціологічні тощо. Не завжди легко визначити тип проєкту за тематичною спрямованістю, адже більшість із них за своєю сутністю є міждисциплінарними.

Частіше тип проєкту визначають за характером провідної діяльності.

1. Дослідницькі проєкти. Змістом проєкту є дослідження певних явищ та процесів. Дослідницькі проєкти потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження, продуманості методів. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, висування гіпотез розв'язання проблеми та окреслення шляхів її розв'язання. Обов'язковим є проведення експериментальної роботи та формування самостійних висновків. дитина робить висновок з виконаної роботи.

2. Інформаційні проєкти спрямовані на збирання даних про певний об'єкт або явище. Вони передбачають ознайомлення учасників з інформацією, її аналіз та узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проєкти часто інтегруються в дослідницькі та стають їхньою органічною частиною. Інформаційні проєкти націлені на те, щоб учень в потоці інформації вибирав лише потрібну йому, вмів її аналізувати і виділяти головні думки від несуттєвих. Поступово такий проєкт може перерости в більш великий дослідницький проєкт.

В ході отримання інформації учень може використовувати різні джерела інформації такі як: ЗМІ, телебачення, інтернет, бібліотека, музеї, бази даних,

анкетування. Отримана в ході пошуку інформація аналізується, зіставляється з відомими фактами, після чого готується звіт в вигляді доповіді або презентації.

3. Творчі проекти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників. Вона розвивається, підпорядковується кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути журнал, альманах, виставка малюнків, свято, вистава, сценка тощо.

4. Практичні (практико-орієнтовані) проекти відрізняє чітко визначений із самого початку результат діяльності його учасників, що враховує їхні соціальні інтереси. Такий проект потребує ретельно продуманої структури, сценарію діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них, чітких висновків, участі в оформленні результатів кінцевого продукту.

5. Рольові, ігрові проекти передбачають виконання ігрових ролей у моделях / ситуаціях, що об'єднуються загальною ідеєю. Це можуть бути ролі історичних постатей, казкових героїв, персонажів літературних творів, соціальні або професійні ролі; можуть бути використані сюжети літературних творів, казок [44. с. 101].

У практиці роботи, урахуваючи специфіку навчання дітей початкових класів, слід інтегрувати проекти *за домінуючою діяльністю* (дослідницько-інформаційний, інформаційно-прикладний, інформаційно-ігровий тощо). *За кількістю навчальних предметів*, охоплених проектом, визначають: монопредметні (внутрішньо-предметні); міжпредметні (де інтегруються декілька навчальних предметів); надпредметні (ті, що містять зміст дисципліни, що не входить до програми початкової школи) проекти. *За кількістю учасників* проекти поділяються на: індивідуальні; парні; групові; колективні. *За тривалістю виконання* проекти поділяються на: короткострокові (міні-проекти, розраховані на термін від одного до декількох уроків протягом тижня); середньострокові (проекти, розраховані від двох

тижнів до двох-трьох місяців); довгострокові (проекти, що розраховані на термін один-два семестри і більше). *За характером контактів* визначають: внутрішні (проекти, що проводяться в межах одного класу); однопаралельні та міжпаралельні (проекти, що проводяться в межах паралелі класів); міжшкільні (проекти, що проводяться із залученням учнів різних шкіл району, міста); обласні; регіональні; усеукраїнські; міжнародні проекти. У початкових класах учні, зазвичай, беруть участь у внутрішніх, однопаралельних та міжпаралельних проектах. *За характером партнерських взаємодій* розрізняють: кооперативні; змагальні; конкурсні проекти [44, с. 100-110].

Психологи радять у початковій школі залишити пріоритетними лише кооперативні проекти. Метод проектів є інноваційною педагогічною методикою. Він дає змогу найповніше врахувати індивідуальні особливості кожного учня, тобто реалізувати особистісно орієнтований підхід у навчанні, заснований на особистісних характеристиках, що передує досвіду, рівню інтелектуального, морального та фізичного розвитку дитини. Метод проектів дає змогу розв'язати проблему мотивації, створити позитивну атмосферу навчання, навчити дітей застосовувати свої знання на практиці для розв'язання життєвих й особистісних проблем [44, с. 115].

Виділяють два види проектної діяльності *залежно від ролі вчителя* в проекті. Перший вид – безпосередній, тобто з відкритою координацією. Учитель протягом всієї роботи організовує учнів, направляє їхню роботу, але при цьому не займає авторитарну позицію. При прихованій координації учитель виступає повноправним учасником проекту, він має вагомий авторитет. Вплив він здійснює за рахунок лідерських та професійних якостей.

Варто зазначити, що під час проектної діяльності у молодшого школяра формуються різні ключові компетенції, під якими прийнято розуміти інтегральні властивості особистості. У групових проектах дитина вчиться спільно з колективом планувати свою діяльність, взаємодіє з різними

партнерами, що безсумнівно підвищує рівень сформованості його позитивних лідерських якостей [34, с. 56].

Під час роботи над проектом в групі може і не з'явиться явний лідер, але частіше за все хтось займає чільну позицію, чому сприяють особисті якості молодшого школяра. Добре, якщо педагог ставить перед собою мету сформувати лідерські якості у певного учня. З'являючись в групі, лідер бачить мету проекту в самоствердженні в якості головного.

Для лідера сенс проекту може вбачатися підпорядкуванням собі (або своїй ідеї) інших членів групи. Така ситуація виникає дуже часто, тому що педагогу зручно мати помічника. Все зміщується в сферу міжособистісних відносин, боротьби за лідерство, вибудовування ієрархічних структур відносин. Це серйозна небезпека в розвитку проектної діяльності. Іноді педагогу вдається дати можливість учням спробувати себе у всіх ролях. У будь-якій групі майже обов'язково виділяється позиція організатора-лідера, решта ж позицій не визначені заздалегідь. Велике значення для лідера групи мають організаторські здібності, добре розвинене мовлення, вміння виділяти істотне [15, с. 29].

Отже, проаналізувавши науково-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що позитивні лідерські якості доцільно формувати у початковій школі. Лідером є член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою.

У наступному розділі нашої роботи ми експериментально перевіримо ефективність формування позитивних лідерських якостей молодших школярів у процесі проектної діяльності.

РОЗДІЛ 2

Організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей молодших школярів

2.1 Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

Формулювання критеріїв, показників та рівнів сформованості відбувалось з урахуванням специфічних особливостей досліджуваного нами явища й відповідно до уявлень філософської, педагогічної й психологічної наук про єдність сфери знань, почуттів і практичної роботи. Відзначимо, що проблема критеріїв – одна з найбільш складних у педагогічній науці [27, с. 95-101].

Спираючись на сутнісні характеристики, структуру і функції позитивного лідерства, визначені наступні критерії: мотиваційний, поведінковий, ситуаційний. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей. Детальний аналіз кожного критерію наводимо у додатках (Додаток Б).

Мотиваційний критерій допомагає виявити рівень сформованості загальних рис лідера, ставлення учнів до навколишнього світу й людей. Показники критерію: ступінь розвитку рішучості, ініціативності, наполегливості, ступінь розвитку креативності. Чесність і порядність у відносинах; ступінь розвитку відповідальності, емпатійних переживань. Ступінь розвитку інтелектуальної лабільності.

Поведінковий критерій сприяє визначенню рівня орієнтованості учнів на взаємодію з іншими людьми на підставі злагоди, взаєморозуміння, взаємоповаги. Показники критерію: здатність до уміння слухати співрозмовника, готовність до співпраці. Ступінь розвитку рефлексивності, здатність розуміти емоційний стан людини, здатність активно впливати на інших. ступінь розвиненості комунікабельності, уміння розв'язувати конфлікти та уміння себе презентувати.

Ситуаційний критерій свідчить про практичні аспекти виховання лідерських якостей учнів у будь-якій ситуації. Показники критерію: ступінь готовності до самостійних дій, ступінь розвиненості впевненості в собі. Уміння управляти собою, наявність мотивації успіху, здатність до організаторської роботи, наявність стресостійкості. Уміння приймати відповідальні рішення в будь-яких ситуаціях, ступінь розвитку уміння брати на себе ризик.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

Особистості з високим рівнем сформованості позитивних лідерських якостей проявляють активність при роботі в групі, беруть ініціативу в свої руки, прагнуть організувати не тільки свою діяльність, а й діяльність оточуючих, активно спілкуються з ровесниками. Чесні і порядні у відносинах, вмотивовані до успіху. Мають організаторські вміння. Можуть повести за собою групу, займають лідерські позиції в класі, активні, рішучі, наполегливі комунікабельні, прагнуть до самовдосконалення та самореалізації, здатні переконувати інших, готові до ризику.

Учні із середнім рівнем розвитку позитивних лідерських якостей проявляють активність, намагаються самі організувати свою діяльність, але іноді потребують допомоги, можуть вибудовувати спілкування з однолітками, що приводить до результату. Ситуативно приймають важливі рішення. Здебільшого ініціативні, креативні, наполегливі в діях. Не завжди чесні і порядні у відносинах. Ситуативно розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність.

Школярі з низьким рівнем розвитку позитивних лідерських якостей байдужі до прийняття рішень. Не ініціативні. Не чесні і не порядні у відносинах. Почуття відповідальності майже не розвинене. Не усвідомлюють права дитини, людини, члена колективу. Відсутні уявлення про повагу до

людини і честь, про справедливість. не проявляють активності, намагаються знайти того, хто зможе організувати їх діяльність, часто потребують допомоги, не прагнуть до активного спілкування з однолітками, займають позицію «неприйнятих».

Організаційно-педагогічними умовами за визначенням дослідників є зовнішні стосовно особистості учня обставини середовища, виховання та навчання, що сприяють формуванню його позитивних лідерських якостей.

Ними, на нашу думку, є:

- високий теоретичний та практичний рівень підготовки вчителів та батьків;
- впровадження проєктної діяльності в освітній процес;
- участь дітей в учнівському самоврядуванні, проведення класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участь у творчій діяльності (кружках, конкурсах, КТС, іграх);
- використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
- урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час практичних занять, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

2.2 Експериментальна робота з формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

2.2.1 Констатувальний експеримент з теми дослідження.

Організація роботи проводилась з учнями 3 класу на уроках, в позаурочний час, на позакласних годинах. Основу експериментальної групи – 23 особи склали учні 3-А класу. До контрольної групи входили діти 3-Б класу, які відповідно, не залучалися до активної роботи з формування позитивних лідерських якостей. Вчителі початкових класів школи мали можливість

відповідно до тем уроків планувати діяльність під час якої і були зроблені контрольні зрізи знань.

З метою більшої конкретизації наводимо програму педагогічного спостереження в таблиці 2.1.

**Програма педагогічного спостереження в процесі проведення
констатувального експерименту**

Таблиця 2.1

1	Об'єкт	учні третіх класів (контрольний та експериментальний)
2	Мета	визначення рівня сформованості позитивних лідерських якостей учнів
3	Завдання	визначення найважливіших моментів виховання позитивних лідерських якостей
4	Місце спостереження	урок, перерва, їдальня, виконання домашнього завдання, прогулянка, група продовженого дня, екскурсії, виховні заходи, бібліотека, свята, відвідування сімей і т. ін..
5	Кількість спостережень	щоденні спостереження, на основі яких з'ясовують середню підсумкову рівня сформованості позитивних лідерських якостей

Для встановлення рівня сформованості позитивних лідерських якостей ми користувалися критеріями та показниками розробленими у попередньому параграфі. Фіксація результатів спостереження відбувалась у загальній відомості, розрахованій на один клас. У ній зазначено прізвище, ім'я учня, дата спостереження, поточний рівень визначених лідерських якостей кожного учня, зафіксований учителем або вихователем групи продовженого дня. Наприкінці спостереження з'ясовували середній рівень, що розкриває рівень сформованості позитивних лідерських якостей учня. Компоненти, критерії проявів, показники ціннісного ставлення до людини та діагностичні методики ми узагальнили у додатках (Додаток Б).

З метою виявлення рівнів сформованості позитивних лідерських якостей у класі була використана методика «Я – лідер» (Є. Федоров, О. В. Єр'омін, модифікована Т.А. Мироною) (додаток В). Мета: оцінка комунікативних та організаційних умінь як вміння повести за собою, стати організатором і натхненником життя в колективі, вміння управляти собою, вміння вирішувати проблеми, вміння впливати на оточуючих, вміння працювати з групою і т. ін.

Для зручності унаочнення отриманих даних в експериментальному та контрольному класах ми використовували показники мотиваційного та ситуаційного критеріїв, адже вважаємо їх найбільш вагомим компонентом сформованих позитивних лідерських якостей. Аналіз рівня сформованості мотиваційного критерію ми також проводили за допомогою оцінки показників цього критерію, а інструментом визначення рівня показника слугували анкети (Додаток Б).

Результати обстеження засвідчили, що лише незначна кількість школярів має високий рівень (2,0%); їм властиве стійке продуктивне почуття лідерства з високою частотністю самостійності та ініціативи у діях і вчинках. Більшість молодших школярів знаходиться на середньому рівні сформованості позитивних лідерських якостей (27,0%). Означеній категорії учнів властиве стійке репродуктивне почуття лідерства, що потребує постійного спонукання з боку дорослих.

Низький рівень сформованості позитивних лідерських якостей показали 71,0% учнів у експериментальному та 67,1% у контрольному класах.

У процесі обстеження було також виявлено школярів, які характеризувалися стійкою лідерською пасивністю і навіть байдужістю, нездатністю оперувати поняттями, невмінням аналізувати різні ситуації, що складаються у соціумі. Таких школярів було 71,0% та 67,1% відповідно. У дітей виникали утруднення з усіма пропонованими завданнями. У контрольній вибірці спостерігалася майже аналогічна картина. Результати сформованості

позитивних лідерських якостей учнів узагальнено у таблиці 2.2; на рисунку 2.1 унаочнено рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів.

Результати порівняння показників основних критеріїв сформованості позитивних лідерських якостей свідчать про незначні відхилення у вибірках контрольної і експериментальної груп, що дозволяє нам планувати формувальний етап експерименту. У результаті проведених бесід було зібрано достатню кількість фактів, що стосуються переконань, прагнень, ставлень учнів початкової школи та їхніх наставників до основних форм лідерської поведінки. Нами були сплановані та узгоджені з вчителем експериментального класу плани і теми проведення проєктів

Таблиця 2.4

Рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів початкових класів (констатувальний етап)

Рівні сформованості	Критерії сформованості позитивних лідерських якостей								
	мотиваційний (%)			поведінковий (%)			ситуаційний (%)		
	високий	середній	низький	Високий	середній	Низький	високий	середній	низький
Група експериментальна	2,0	27,0	71,0	12,1	39,0	48,9	14,0	40,0	46,0
Група контрольна	4,3	28,6	67,1	2,0	31,0	67,0	9,0	23,0	68

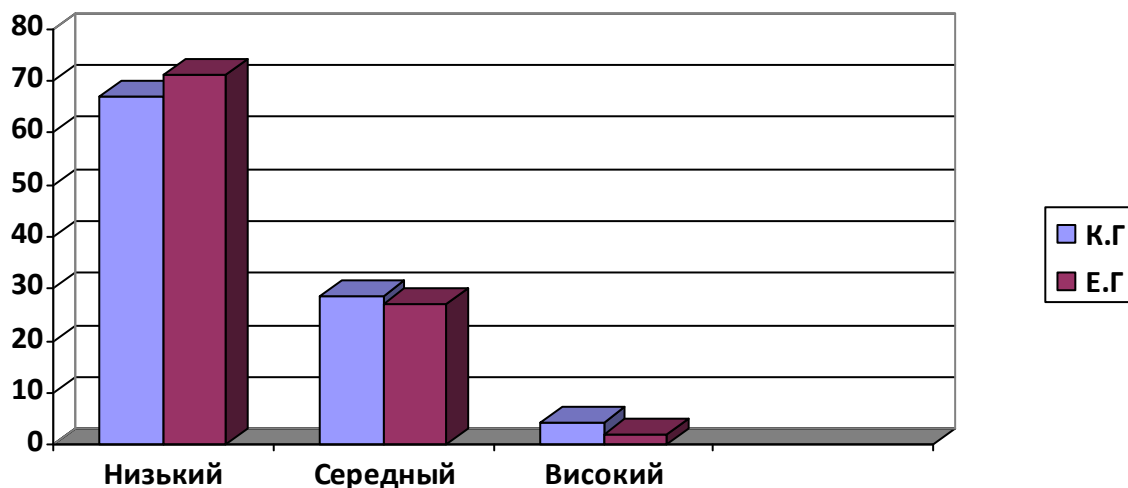

Рис. 2.1. Рівні сформованості позитивних лідерських якостей в учнів контрольної та експериментальної групи (констатувальний етап)

2.2.2 Формувальний експеримент з теми дослідження.

На основі результатів констатувального експерименту, які представлені в додатках, нами була розроблена методика роботи з формування позитивних лідерських якостей учнів третього класу. Вона передбачала: розвиток самостійності, стимулювання ініціативності, наполегливості в діях, креативності; виховання чесності і порядності у відносинах; розвиток почуття відповідальності, емпатійних переживань, інтелектуальної лабільності; розвиток вмінь слухати співрозмовника; формування активного впливу на інших, комунікабельності, умінь розв`язувати конфлікти та себе презентувати; розвиток вимогливості до себе та інших.

У процесі експериментальної роботи було розроблено і впроваджено деякі проекти, спрямовані на розвиток позитивних лідерських якостей у молодших школярів. Опис даних проектів подаємо за наступним алгоритмом:

1. Навчальний предмет, в рамках якого проводиться проектна діяльність.
2. Вік учнів, на який розрахований проект.

3. Тип проєкту (інформаційний, дослідницький, рольовий, практико-орієнтований, творчий).
4. Мета проєкту.
5. Завдання проєкту.
6. Необхідне обладнання.
7. Передбачувані продукти проєкту (виставка, газета, законопроект, макет, екскурсія, сценарій).
8. Хід роботи над проєктом.
9. Тривалість проєкту.

У процесі проведення експериментальної роботи нами були використанні:

Проект «Наше місто».

1. Міжпредметний проєкт.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: практико-орієнтований.
4. Мета проєкту: отримання досвіду лідерства.
5. Завдання проєкту: формування навички співпраці; вміння планувати свою і чужу діяльність; розвиток нестандартного мислення; вміння знаходити кілька варіантів вирішення проблеми; вміння працювати з різними джерелами інформації.
6. Для реалізації даного проєкту необхідне різне канцелярське приладдя (папір, олівці), відео або аудіо апаратура (в залежності від вибору форми презентації проєкту), різні джерела інформації (книги, підручники, інтернет, енциклопедії).
7. Передбачуваний вихід проєкту: макет міста, карта міста.
8. На початку проєкту вчителю з класом належить визначити проблему проєкту тобто яким має бути місто, щоб всім його жителям було в ньому комфортно жити. Мета проєкту: розробка макета міста і його

презентація класу як потенційного місця для проживання. На наступному етапі учні діляться на кількість груп в залежно від кількості лідерів в класі.

У кожній групі призначається глава міста (лідер), керівники (стимулювання всіх учасників групи до роботи і співпраці), архітектори і дизайнери (практична частина роботи, тобто створення макета з запропонованої канцелярії). У процесі проєктної діяльності використовуються різні джерела інформації. В ході колективного обговорення всіма учасниками групи приймається остаточне рішення про те, яким повинно бути ідеальне місто. Учні в плані повинні розташувати всі деталі свого міста на папері. Архітектори за допомогою інших учасників роблять макет міста з підручних засобів.

Глава міста координує дії всіх учасників проєкту, за допомогою помічників розробляє презентацію свого міста. Бажано, щоб в презентації всі учні брали активну участь. Дуже важливо вчителю в ході даного проєкту простежити за тим, як виконуються ролі учнів. Кожен з учасників групи повинен виконувати свою роль, а глава міста стежити за тим, як виконуються його доручення.

9. Приблизна тривалість проєкту 1-2 уроку.

Проєкт краєзнавчої спрямованості «Музей рідного краю»

1. Міжпредметний проєкт

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: інформаційний.

4. Мета проєкту: отримання досвіду лідерства через підвищення краєзнавчих знань.

5. Завдання проєкту: навчання навичкам роботи в групі, розвиток вміння ставити перед іншими цілі і мотивувати на подальшу роботу, формування умінь і знань основ організаторської діяльності.

6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні канцелярські приладдя та різні джерела інформації про рідний край.

7. Передбачуваний продукт проєкту: куточок в класі «Музей свого краю».

8. Очолює проєкт дитина з яскраво вираженою лідерською позицією («директор музею»). Він і бере на себе відповідальність за створення музею свого краю. У його підпорядкуванні знаходяться «геологи», «зоологи» і «ботаніки». Спільними зусиллями вони повинні створити музей рідного краю. «Директору музею» важливо знайти спільну мову з «Підлеглими», спрямувати їх діяльність в потрібне русло, навчитися керувати собою та іншими. Згодом інші молодші школярі беруть на себе лідерські функції, набуваючи навички управлінської діяльності.

9. Тривалість проєкту 3-4 уроки.

Проєкт «Юний дизайнер»

1. Міжпредметний проєкт.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: творчий.

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей.

5. Завдання проєкту: формування вміння планувати свою і чужу діяльність; створення творчої атмосфери в колективі; розвиток вміння працювати в колективі; формування естетичного смаку.

6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні різні канцелярські приладдя (кольоровий папір, картон, олівці і т. ін.), відео і аудіо апаратура (в залежності від вибору форми презентації проєкту).

7. Передбачуваний продукт проєкту: твори прикладного або образотворчого мистецтва.

Проєкт «Як створюється книга»

1. Тематика: Літературне читання.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: творчий.

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей, пробудження у дітей інтересу до читання і до книг, створення власної книги.

5. Завдання проєкту: знайти в науково-популярній літературі відомості про історію створення книги; вивчити процес і етапи виготовлення книги; зібрати і підготувати весь необхідний матеріал для власної книги; створити свою книгу.

6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні різні канцелярські приладдя (папір білий, клейка стрічка, картон, старі журнали, розмальовки, перекладні картинки, степлер, ножиці, олівці, лінійка, фарби, фломастери.

7. Передбачуваний продукт проєкту: створена своїми руками книга.

8. Тривалість проєкту: 3-5 уроків.

Проєкт «Про що може розповісти бібліотека»

1. Тематика: Літературне читання.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: творчий.

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей, здобувачів освіти пробудження у дітей інтересу до систематичного читання, розвиток потреби у регулярному відвідуванні бібліотек, дотриманні правил користування бібліотекою.

5. Завдання проєкту: дізнатися, що таке бібліотека, коли з'явилися бібліотеки, познайомитися з загадками дитячої бібліотеки м. Херсона.

6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні енциклопедії, довідники, періодичні видання, доступ до мережі Internet.

7. Передбачуваний продукт проєкту: презентація *«Про що може розповісти бібліотека»*, тематична виставка в бібліотеці.

8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проєкт «Акварель як засіб самовираження»

1. Тематика: Мистецтво.

2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: творчий.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей, вивчення видів акварельних фарб, акварельної техніки в живописі.
5. Завдання проєкту: з'ясувати, які види акварелі існують, де і як використовується акварельна техніка, з'ясувати, чи цікава данна техніка для учнів початкової школи, створити декілька робіт в акварельній техніці.
6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні різні канцелярські приладдя (папір білий, картон, ножиці, олівці, лінійка, фарби).
7. Передбачуваний продукт проєкту: групова робота в акварельній техніці.
8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проект «Користь вітамінів»

1. Тематика: Я досліджую світ.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: інформаційний.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, вивчення історії виникнення вітамінів, їх користі.
5. Завдання проєкту: дізнатися, що таке вітаміни та історію їх виникнення, знайомитися із класифікацією вітамінів, вмістом їх в деяких продуктах харчування, дізнатися як їх зберегти, дізнатися, яку роль відіграють вітаміни в житті людини, оформити роботу.
6. Для реалізації даного проєкту буде потрібен доступ до літератури та за можливості доступ до інтернет – ресурсів. .
7. Передбачуваний продукт проєкту: оформлення групової доповіді в вигляді реферату або презентації.
8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проект «Рідкісні рослини і тварини нашого краю»

1. Тематика: Я досліджую світ.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: інформаційний, творчий.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, формування уявлень про «Червону книгу», виховання уважного, бережного, розумного ставлення до навколишньої природи, прагнення проявляти турботу щодо збереження природи.
5. Завдання проєкту: ознайомитися з рідкісними видами рослин та тварин України, розвивати правоохоронну діяльність здобувачів освіти,
6. Для реалізації даного проєкту буде потрібен доступ до літератури та за можливості доступ до інтернет – ресурсів.
7. Передбачуваний продукт проєкту: здобувачі освіти усвідомлюють, що не можна бути жорстокими по відношенню до будь-якої живої істоти, навчаться аналізувати фактори, що загрожують живій природі, робити висновки із вивченого матеріала, представляти результати своєї роботи колективу.
8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проект « Чи корисне морозиво?»

1. Тематика: Я досліджую світ.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: інформаційний, творчий.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, розширити знання про вид і склад морозива, його виготовлення і користь чи шкоду для здоров'я.
5. Завдання проєкту:

Таким чином, розроблена проєктна діяльність спрямована на формування позитивних лідерських якостей молодших школярів. У процесі формувального експерименту ми використовували різні форми і методи

роботи: ігрові тренінги, колективні творчі справи, класні години, ділові ігри, проектну діяльність («Наше місто», «Юний дизайнер», «Музей рідного краю», «Як створюється книга», «Про що може розповісти бібліотека», «Акварель як засіб самовираження», «Користь вітамінів», «Рідкісні рослини і тварини нашого краю»). Експериментальна робота дозволяє стимулювати формування позитивних лідерських якостей школярів за визначеними раніше критеріями.

Ефективність реалізації програми експерименту була встановлена шляхом аналізу результатів констатувального і контрольного етапів експерименту.

Для виявлення рівня сформованості позитивних лідерських якостей у класі, була використана методика «Я – лідер» (Є. Федоров, О. В. Єршомін, модифікована Т.А. Мироною) (додаток В).

2.2.3 Проектна діяльність в умовах пандемії Covid - 19.

Значення шкільних проєктів важко переоцінити, адже завдяки ним діти вчаться доводити свою точку зору та захищати результати своєї діяльності публічно. А це неабияк знадобиться у майбутньому. Зрештою, проєкти – це просто цікаво.

Окрім того, учні покращують організаційні навички, навчаються планувати власну діяльність та діяльність усієї групи, а також розраховувати необхідні ресурси, приймати рішення і нести за них відповідальність!

Зазвичай ми працюємо над проєктами частково у класі, а частково – вдома. Але зараз ситуація трохи інакша. Тож чи можна займатися проєктною роботою в умовах дистанційного навчання? Як саме можна організувати групову роботу учнів?

Складність здійснення проєктної роботи під час дистанційного навчання полягає, перш за все, в тому, що учасникам проєктної роботи складно комунікувати між собою, часто вчителю важко дистанційно контролювати дистанційну взаємодію між дітьми, контролювати та

супроводжувати проєктну роботу дітей, а також об'єктивно оцінювати її. Не менш складною є ситуація з перевантаженням дітей, адже нинішня ситуація вимагає від них тривалого перебування за гаджетами, а також обробки великих об'ємів інформації. Ускладнюється також здійснення презентаційного та рефлексійного етапів роботи на проєкті.

Проєктна робота в умовах карантину має неабияку цінність, адже допомагає, перш за все, зацікавити учнів, активізувати їхню креативність, мотивує до активної роботи, тому що є неабияким викликом та демонструє школярам реальні можливості використання звичного інструментарію (наприклад інформаційних технологій, знань, підручників) для втілення своїх ідей, пізнання чогось нового, корисного, цікавого, того, що можна використати у реальному житті.

Для того, щоб мінімізувати складність здійснення проєктної роботи під час дистанційного навчання, потрібно не перевантажувати учнів проєктною роботою (можна зробити акцент на мініпроєктах чи короткотермінових проєктах), звертатися до інтересів та хобі дітей (частіше залучати до проєктої роботи соціальні мережі, популярні додатки, відео, тощо). Робити проєкти міждисциплінарними (пропонувати завдання, які поєднують матеріал суміжних дисциплін), чергувати індивідуальні та групові проєкти, використовувати сучасні та доступні сервіси для проєктної роботи.

Під час дистанційної проєктної роботи можна використовувати такі інструменти, як:

- Google-документи (для створення / редагування / обговорення текстових матеріалів; для генерування ідей; перевірки знань, тощо);
- Онлайн-тести «На Урок» (для перевірки / актуалізації знань; для ознайомлення з важливими проблемами; для мотивації до проєктної роботи);
- Google-форми (для опитування; визначення спільних інтересів; для обговорення ідей; для перевірки знань; для отримання зворотного зв'язку);

– Google-презентації (для представлення результатів проектної роботи; для мотивації проектної діяльності школярів; для детального розгляду складних тем).

На даний час, на просторах інтернету існує онлайн-платформа «На Урок» з розділом «Проекти». Це українськомовний сервіс для роботи з навчальними проектами, що дозволяють вчителю неабияк заощадити час та сили. Проекти мають чітку структуру, користувачі мають можливість обрати навчальні проекти для різних класів та предметів, проекти можна використовувати у різних форматах (роздруковувати, демонструвати на проєкторі, виконувати за посиланням). На період карантину всі проекти «На Урок» є безкоштовними.

Дана платформа пропонує до виконання такі проекти, як:

Проект «Математика на нашому столі»

1. Тематика: Математика, Я досліджую світ.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проекту: індивідуальний.
4. Мета проекту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, мотивація дітей до вивчення математики та правил здорового харчування, ознайомлення з рідкісними видами рослин та тварин України, розвиток правоохоронної діяльності здобувачів освіти.
5. Завдання проекту: повторення і закріплення вивчених раніше тем, зокрема: «Одиниці вимірювання маси», «Додавання і віднімання багатоцифрових чисел», «Дроби»; пошук значення понять: «калорії», «білки», «жири», «вуглеводи», «вітаміни», «мінеральні речовини»; засвоєння правил здорового харчування та поглиблення знання про роботу свого організму, застосування знань з математики для розрахунку свого раціону, створення корисного та збалансованого плану харчування; формування креативного мислення та творчого підходу до вирішення поставлених завдань,

6. Для реалізації даного проєкту необхідно мати приладдя для письма (зошит, ручка), візуальні матеріали для роботи над проєктом (визначення, задачі, таблиці), проєктор / комп'ютер.

7. Передбачуваний продукт проєкту: створення та розрахунок раціону харчування на сніданок, обід та вечерю. Оформлення його у вигляді записаних у відповідну таблицю відповідей та презентування проєкту.

8. Тривалість проєкту: 1 урок.

Отже, на даний час існує безліч інструментів та онлайн-сервісів для впровадження проєкної роботи в умовах дистанційного навчання. Для цього, перш за все, вчителі мають ознайомитись із запропонованими проєктами в онлайн-сервісах або ж створити власні та вміти користуватися запропонованими інструментами для роботи на проєктами.

2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи.

Подальше дослідження вимагало експериментальну перевірку педагогічних умов, що сприятимуть, на наш погляд, ефективному формуванню позитивних лідерських якостей учнів початкової школи.

У ракурсі нашого дослідження до внутрішніх чинників можна віднести розуміння необхідності розвитку позитивних лідерських якостей людей у суспільстві. Щодо зовнішніх чинників, ними стали сприятливі умови формування позитивних лідерських якостей, створені в школі та в родині.

На основі проведеного формувального експерименту нами було проаналізовано рівні сформованості основних показників обраних нами критеріїв сформованості позитивних лідерських якостей. Кількісні показники цього аналізу подано в таблиці 2.3. Після завершення експерименту, як свідчить аналіз загального результату, в експериментальному класі спостерігалось значне покращення процентного показника, який характеризує кількість дітей з високим рівнем сформованості лідерських якостей за мотиваційним критерієм. Якщо на початковому етапі експерименту він

відповідав 2%, то на заключному етапі зареєстровано покращення результату на 10%. Процентний показник, який характеризував на констатувальному етапі експерименту кількість дітей з середнім рівнем мотиваційного критерію 27%, після завершення експерименту став відповідати 58%. Після завершення експерименту зареєстровано також скорочення кількості учнів з низьким рівнем (на початку експерименту – 71%, після завершення експерименту – 30%). Досить наочно ці зміни подано на рисунку (рис. 2.2).

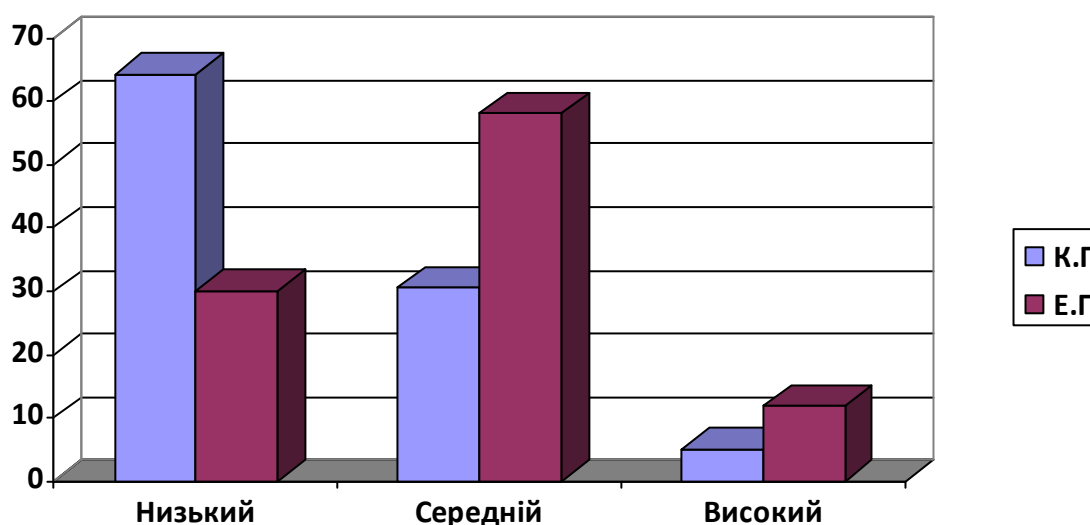

Рис. 2.2. Рівні сформованості позитивних лідерських якостей в учнів контрольної та експериментальної групи (контрольний етап)

Значними виявилися зміни і ситуаційного критерію, в експериментальній групі значна частина (9) учнів змінила своє ставлення до суспільного життя, стала проявляти інтерес до подій у школі, виявила інтерес до навчання. Порівнюючи підсумкові результати в експериментальній і контрольній групах за кожним показником, ми також констатуємо яскраво виражену за мотиваційними та ситуаційними критеріями позитивну динаміку в експериментальній групі й відсутність такої в контрольній групі.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів початкових класів (контрольний етап)

Рівні сформованості	Критерії сформованості позитивних лідерських якостей								
	когнітивний (%)			емоційно-ціннісний (%)			поведінково-діяльнісний (%)		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький	високий	середній	низький
Група експериментальна	11,9	58,0	30,1	21,1	39,0	39,9	17,0	48,0	35,0
Група контрольна	5,1	30,6	64,3	3,0	32,0	65,0	10,0	25,0	65

ВИСНОВКИ

Проведений педагогічний аналіз і дослідно-експериментальна робота дозволили зробити такі висновки:

1. Аналіз соціально-психологічної та психолого-педагогічної літератури свідчить про існування різних підходів у вивченні феномена лідерства. Багато науковців сходяться на думці і розуміють лідерство як прояв міжособистісного впливу у взаємовідносинах членів групи. Ми вважаємо, що лідер – це найбільш авторитетна особистість у групі, яка шляхом використання своїх особистісних якостей займає ключове положення у соціальних, моральних та інших ситуаціях, груповій діяльності. Лідер має значний вплив на групу, бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

2. Проаналізувавши теорію і практику роботи початкової школи, особистий досвід, можемо визначити специфічні особливості формування позитивних лідерських якостей молодших школярів:

– молодший шкільний вік є сенситивним для формування означених якостей особистості, адже в цей період починається процес життєвого особистісного становлення; формування групових, колективних відносин та визначення своєї ролі у групі, колективі;

– формуванню означеного вміння сприяє використання проєктної діяльності в освітньому процесі початкової школи;

– формуванню позицій лідерства сприяє активність молодших школярів у ігровій, спортивній, естетичній, трудовій діяльності, *громадській роботі*, ініціативність у виконання разових і постійних доручень;

– у молодших школярів починають формуватися громадські погляди, критичність до інших, взаємооцінка, відбувається швидке оволодіння правилами моралі, виникають нові моральні почуття і потреби.

3. Спираючись на сутнісні характеристики, структуру і функції позитивного лідерства, нами визначені наступні критерії формування

позитивних лідерських якостей: мотиваційний, поведінковий, ситуаційний. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей: ініціативність, гідність, відповідальність, повага, справедливість.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

4. Доведено, що ефективність процесу формування позитивних лідерських якостей молодших школярів можна суттєво підвищити за дотриманням таких умов:

- високого теоретичного та практичного рівня підготовки вчителів та батьків;
- впровадження проєктної діяльності в освітній процес;
- участі дітей в учнівському самоврядуванні, проведенні класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участі у творчій діяльності (кружках, конкурсах, КТС, іграх);
- використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
- урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час бесід, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

У процесі експериментальної роботи підвищилися рівні означеного феномена особистості: якщо на констатувальному етапі експерименту він відповідав 2%, то на заключному етапі зареєстровано покращення результату на 10%. Процентний показник, який характеризував на констатувальному етапі експерименту кількість дітей з середнім рівнем когнітивного критерію 27%, після завершення експерименту став відповідати 58%. Після завершення експерименту зареєстровано також скорочення кількості учнів з низьким рівнем сформованості позитивних лідерських якостей (на початку

експерименту – 71%, після завершення експерименту – 30%). Це свідчить про високий виховний потенціал використання цілеспрямованих заходів в процесі формуванні позитивних лідерських якостей учнів початкової школи та дієвість обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми, зокрема, системного вивчення та узагальнення потребує проблема підготовки вчителя початкової школи до формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва М. А. Я сам будую своє життя [Текст] / М.А. Алієва, Т.В. Гришанович, Л.В. Лобанова, Н.Г. Травникова, Є.Г. Трошихіна Під ред. Є.Г. Трошихіної. СПб : Мова, 2003. 283с.
2. Андрєєв Г. П. До сторіччя методу проектів [Текст] / Г.П. Андрєєв, Н.І. Бугаєв, О.І. Міхалева, М.М. Романов // Шкільні технології. 2005. №4. С. 29-30.
3. Андрєєва Г. М. Соціальна психологія [Текст] / Г.М. Андрєєва – М.: Аспект-Пресс, 2008. 373 с.
4. Андрієнко Е. В. Соціальна психологія [Текст]: Підручник для вищих навчальних закладів / Є.В. Андрієнко. – М.: Академія, 2001. 368 с.
5. Аркадєва А. В. Дослідницька діяльність молодших школярів [Текст] / А. В. Аркадєва // Початкова школа: плюс до і після. 2005. № 2. С. 8-11.
6. Бабанський Ю. К. Педагогіка [Текст] / Ю.К. Бабанський. – М.: Просвітництво, 1988. 479 с.
7. Бендас Т. В. Психология лидерства: учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2009. 448 с.
8. Бендер П. У., Хеллман, Э. Лидерство изнутри / П.У. Бендер, Э. Хеллман. – Мн.: Попурри, 2010. 304 с.
9. Бодалєв А. А. Сприйняття і розуміння людини людиною [Текст] / А. А. Бодальов. – М., 1982. С. 120 - 133
10. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці [Текст] / Л. І. Божович. Гончаров М.: Просвещение, 2002. 446 с.
11. Бондарєвська Є. В. Суть і стратегії особистісно-орієнтованного виховання [Текст] / Е.В. Бондарєвская // Педагогіка. 2001. №1. С.17-24
12. Викулова М. А. Педагогические условия формирования лидерских качеств личности ребенка [Текст]: автореф. кандидат пед. Наук: 13.00.01. /

М.А. Викулова; Исследовательский центр семьи и детства. – Нижний Новгород, 1997. 24 с.

13. Гончаров В. Лідерство як фактор групової діяльності: досвід соціально-психологічного дослідження спортивних команд [Текст] / В. Гончаров: автореф. дис. канд. філософ. наук. – М.: 1971. 556 с.

14. Горшкова В. В. Интерпретации педагогической концепции Джона Дьюи в российской педагогике 20-30 гг. XX в. [Текст] / В.В. Горшкова // Педагогика. 2009. № 1. 59 с.

15. Денисевич М. М. Прояв самостійності в процесі спільної діяльності молодших школярів / Н.Н. Денисевич // Початкова школа. 1996. №7. С.29

16. Єршов А. А. Лідер і авторитет групи Текст. / А.А. Єршов // Експериментальна та прикладна психологія. 1971. № 4. С. 11-16.

17. Жданова М. Ю. Формирование лидерских качеств младших школьников средствами внеклассной работы / М.Ю. Жданова // Студенческая наука XXI века. №4(7). 2015. С. 6-65.

18. Зайцева Е. М. Деякі особливості лідерства в контактних групах школярів [Текст] / Е.М. Зайцева // Психологія вікових колективів. Кострома, 1978. с. 57-59.

19. Захарова В. А. Об одной из форм организации проектной деятельности [Текст] / В.А Захарова // Начальная школа. 2015. №7. 643 с.

20. Инякина И. В. Воспитание лидера: постановка проблемы / И.В. Инякина // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия Гуманитарные науки: Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика. Выпуск №4. Том 15. 2009. С. 271-275.

21. Карпова Г. А. Методы педагогической диагностики: Учебн. Пособие [Текст] / Г.А. Карпова – М.: Екатеринбург, 2011. 43 с.

22. Киричук А. В. Структура і динаміка взаємин в колективі / А. В. Киричук // Колектив, особистість дитини, внутрішньо-колективні відносини. – М.: Вид-во МГУ, 1970. С. 137-149.
23. Коджаспірова Г. М Педагогічний енциклопедичний словник [Текст] / Г.М. Коджаспірова. – М.: Академія, 2001. 76 с.
24. Кретов Б. І. Типологія лідерства [Текст] // Соціально-гуманістичні знання. 2000. №3. С. 73-78.
25. Кричевский Р. Л. Психология лидерства [Текст] / Р.Л. Кричевский – М.: Статут, 2007. 542 с.
26. Кричевський Р. Л. Динаміка групового лідерства [Текст] / Р. Л. Кричевський // Питання психології. 1980. № 2. С. 42-52.
27. Кричевський Р. Л. Мотивація групової приналежності і механізм висунення в позицію лідера / Р. Л. Кричевський // Нові дослідження в психології. – М.: Педагогіка, 1979. №1 (20). С. 95-101.
28. Кричевський Р. Л. Про особистісний детермінант рольової структури лідерства [Текст] / Р.Л. Кричевський // Психологія вікових колективів. – Кострома, 1978. С. 92-94.
29. Кричевський Р. Л. Лідерство як структурний феномен. Психологія керівництва і лідерства в спортивному колективі [Текст] / Р.Л. Кричевський, М.М. Рижак. – М.: МГУ, 1985. С. 30-37.
30. Кузякин А. П. Что такое лидер и лидерство? [Текст] / А.П. Кузякин // Образование. 2011. №4. 653 с.
31. Лутошкін А. Н. Як вести за собою [Текст] / А.Н. Лутошкін. – М.: Просвітництво, 1981. 208с.
32. Макарова О. А. Феномен лідерства в колективі молодших школярів / О.А. Макарова // Молодой ученый. 2015. №7. С. 680-683.
33. Макіавеллі Н. Государь [Текст] / Н. Макіавеллі – М., 1990. 69 с.

34. Маленкова Л. І. Виховання в сучасній школі [Текст] / Л.І. Маленкова. – М.: Пед. суспільство Росії, Видавничий Дім «Ноосфера», 1999. 300 с.
35. Маркова М. Ю. Развитие лидерских качеств и организаторских способностей в детском общественном объединении [Текст] / М.Ю. Маркова – М.: Просвещение, 2014. 142 с.
36. Менегетті А. Психологія лідера [Текст] / А. Менегетті. – М., 2001. 202 с.
37. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука.. – К.: Основи, Дніпро, 1993. 415 с.
38. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
39. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.
40. Новикова Н. А. Развитие лидерских качеств младшего школьника во внеурочной деятельности / Н.А. Новикова // Научные исследования: от теории к практике: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 10 июля 2016 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.]. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. № 3 (9). С. 118-121.
41. Організація позаурочної діяльності [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://uslide.ru/pedagogika/29649-organizaciyavneurochnoydeyatelnosti.html> Дата звернення 18.11.2015.
42. Паригін Б. Д. Про деякі аспекти соціальної обумовленості ціннісної орієнтації особистості [Текст] / Б. Д. Паригін // Проблеми особистості: матеріали симпозіуму. – М.: 1969. С. 371-381.
43. Паригін Б. Д. Соціально-психологічний клімат колективу: Шляхи і методи вивчення [Текст] / Б.Д. Паригін / В.А. Ядов. – Л.: Наука, 1982. 192 с.
44. Пахомова Н. Ю. Метод навчального проекту в освітньому установі: посібник для вчителів і студентів педагогічних вузів [Текст] / Н.Ю.

Пахомова // Учебное пособие для студ. установ проф. освіти – М.: АРКТИ, 2008. 112 с.

45. Педагогічний словник: [Електронний ресурс] https://pidruchniki.com/pedagogika/slovník_pedagogichnih_terminiv

46. Психологічний словник / Авт. - уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова / За ред.. Н.А. Побірченко – М.: Просвещение, 2014. 147 с.

47. Смирнова Е. О. Теория привязанности: концепция и эксперимент [Текст] / Е.О. Смирнова. // Вопросы психологии.1995. №3. 543 с.

48. Смирнова М. Н. Психологический словарь [Текст] / М.Н. Смирнова – М.: Феникс, 2003. 640 с.

49. Сучасний тлумачний словник: [Електронний ресурс] <https://vivat-book.com.ua/ru/product/suchasniy-tlumachniy-slovník-ukrayinskoyi-movi-60-000-sliv>

50. Українська Академія Лідерства URL: <https://ual.ua/about/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Тлумачення поняття «лідер»

Автор	Визначення
Т. Буряк	«Член групи, який має вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети, володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне місце в структурі міжособистісних відносин і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей у найкращий спосіб».
А. Менегетті	«Це той, хто вміє розпізнавати «божественну пропорцію», пропорцію даної реальності, рухи відносин життєвої енергії від моменту до моменту, від ситуації до ситуації отримувати потрібну формулу для отримання переможного рішення. Він творчий творець формул життя, той, хто вирішує завдання загально існування».
А. Петровський, М. Ярошевський	«Найбільш референтна для групи особа щодо спільної діяльності, якийсь загальний для групи середній член міжособистісних відносин, що впливає на її ефективність».
Н. Мараховська	«Особистість, яка має цінний для групи потенціал, ініціює взаємодію членів групи, впливає на згуртування колективу».
І. Дригіна	«Людина, яка у відповідності з певною ситуацією в групі втілює у своїй активності групові цінності, бере на себе відповідальність, максимально впливає на життєдіяльність групи, орієнтуючись на завдання поставлене перед групою; управляє організацією міжособистісних відносин і аналізує рішення поставлених завдань».
О. Евтихов	«Людина, яка користується найбільшим авторитетом, впливом у будь-якому колективі».
Ю. Аксененко	«Член угруповання, альянсу, бомонду, богеми, касти, мафіоклану, за яким самі учасники групи визнають пріоритет приймати досить відповідальні рішення в важливих ситуаціях-обставинах».
Д. Крек	«Це всі члени групи, тому що усі вони впливають на результати групової діяльності».
А. Іванова	«Соціальна роль певної особистості в групі, вона веде групу, організовує, планує, керує діяльністю групи, проявляючи при цьому більш високий, ніж всі інші члени групи рівень активності».

Тлумачення поняття «лідерство»

Автор	Визначення
А. Дяків	«Один з базових механізмів диференціації соціальної діяльності, який передбачає досягнення особливого (лідерського) положення певною особою (індивідуальне лідерство) або певною частиною групи (групове лідерство) відносно решти членів групи».
С. Кузнецов, А. Пахарев, М. Школяр	«Особливий вид міжособистісних взаємин, набір неординарних якостей і здібностей лідера. Його вплив є цілеспрямованим і непередбачуваним, характеризується тривалістю та динамічністю».
Девід Майерс	«Процес, за допомогою якого певні члени групи мотивують і ведуть за собою групу».
С. Самигін, Л. Столяренко	«Природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи».
Л. Уманський	«Явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому».
Д. Алфімов	«Вертикальний, знизу вгору, спосіб організації влади, тобто з погляду відносин підпорядкування та домінування; систему відносин усередині групи, що стимулює своє оточення до досягнення поставлених цілей».
Дж. А. Юкл	«Спрямування на досягнення максимального ефекту групової діяльності, на досягнення спільних цілей, на розв'язання проблем висунутих перед членами групи, з найбільшим економічним та соціально-психологічним аспектом».
В. Шеклтон	«Процес організації, планування та управління груповою діяльністю, при якому людина впливає на інших членів групи заради досягнення групової мети».
Н. Жеребова	«Засіб організації групової діяльності, спрямований на досягнення мети в найкоротший термін та з найбільшим ефектом».

**Критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей
молодших школярів**

Таблиця 2.2

**Компоненти, критерії проявів, показники прояву лідерства серед
молодших школярів.**

Критерії Компоненти	Мотиваційний	Поведінковий	Ситуаційний
Повага	Уявлення про тактовність як форму поваги до людини.	Повага до кожної людини: дитини і дорослих, близьких і незнайомих.	Проявляє стриманість у словах і діях, уміє визнавати свої помилки у ставленні до інших. Зважає на думки інших. Не насміхається і не кривдить інших (якщо їх погляди різні).
Справедливість	Уявлення про справедливість, чесність, обов'язок.	Прагнення ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань.	Ніколи не обманює. Виступає проти насильства, зла, несправедливості.
Гідність	Знання прав людини, дитини, учня, члена колективу. Уявлення про повагу до людини і честь.	Бажання виявляти повагу до людини. Вимогливість у ставленні до себе та до інших.	Визнає права кожної людини. Уміє об'єктивно оцінювати себе та інших. Уміє проявляти повагу до інших людей, обстоювати власну гідність.
Відповідальність	Усвідомлення сутності понять «обов'язок», «відповідальність».	Охоче ставиться до виконання своїх обов'язків удома, в школі, у суспільстві. Відчуває і	Ретельно виконує свої обов'язки без нагадувань і спонукань. Дотримує слова, уміє передбачати

		розуміє, що можна робити, а що – ні.	наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.
Ініціативність	Усвідомлення сутності поняття «ініціативність», «наполегливість»	Бажає виявляти ініціативу, наполегливість.	Свідомо бере на себе ініціативу, та досягає результату.

Критерії та рівні сформованості прояву лідерства серед молодших школярів

Таблиця 2.3

Критерії / рівні	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Мотиваційний критерій	Приймає важливі рішення, ініціативний, наполегливий в діях, креативний. Чесний і порядний у відносинах. Розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність. Знає права дитини, людини, члена колективу. Має уявлення про повагу до людини і честь, про справедливість.	Ситуативно приймає важливі рішення. Здебільшого ініціативний, креативний, наполегливий в діях. Не завжди чесний і порядний у відносинах. Ситуативно розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність. Усвідомлює права дитини, людини, члена колективу. Ситуативно уявляє про повагу до людини і честь, про справедливість і	Байдужий до прийняття рішень. Не ініціативний. Не чесний і не порядний у відносинах. Почуття відповідальності майже не розвинене. Не усвідомлює права дитини, людини, члена колективу. Відсутні уявлення про повагу до людини і честь, про справедливість.

Поведінковий критерій	Вміє слухати співрозмовника, готовий до співпраці. Розвинений ступінь рефлексивності. Розуміє емоційний стан людей. Активно впливає на інших, комунікабельний. Уміє розв'язувати конфлікти. Уміє себе презентувати. Проявляє інтерес до іншої людини. Вимогливий до себе та інших. Прагне ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань. Виявляє повагу до кожної людини. Охоче виконує свої обов'язки.	відповідальність. Не завжди вміє слухати співрозмовника. Інколи готовий до співпраці. Ситуативно розуміє емоційний стан людей, впливає на інших. Не завжди комунікабельний. Не завжди вміє розв'язувати конфлікти та себе презентувати. Інколи проявляє інтерес до інших. Вимогливий до себе та до інших здебільшого прагматично. Не завжди прагне ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань. Не завжди виконує свої обов'язки охоче.	Не вміє слухати співрозмовника, не готовий до співпраці. Не розвинений ступінь рефлексивності. Байдуже ставиться до оточуючих людей. Не комунікабельний. Не вміє себе презентувати. Користолюбний у вчинках. Зневажливо ставиться до інших та сприймає тільки себе.
Ситуаційний критерій	Завжди готовий до самосійних дій, впевнений в собі. Вміє управляти собою. Має мотивацію до успіху. Успішно організовує роботу. Стресостійкий. Приймає	Ситуативно готовий до самостійних дій. Здебільшого вміє управляти собою, має мотивацію до успіху. Інколи організовує роботу. Наявна стресостійкість. Не завжди вміє приймати	Не готовий до самостійних дій, не впевнений в собі. Нестійкість у поведінці. Не вмотивований до успіху. Не має організаторських здібностей. Не стресостійкий. Не вміє приймати

	<p>відповідальні рішення в будь-яких ситуаціях. Уміє брати на себе ризик. Уміє визнавати свої помилки, зважає на думки інших, дотримує слова. Уміє передбачати наслідки власних дій.</p>	<p>важливі рішення. Брати на себе ризик. Ситуативно вміє визнавати свої помилки у ставленні до інших. Фрагментарно зважає на думки інших. Не завжди вміє передбачати наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.</p>	<p>відповідальні рішення, брати на себе ризик. Не вміє визнавати свої помилки у ставленні до інших. Не вміє передбачати наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.</p>
--	---	--	--

Додаток В

Методика «Я - лідер» (Є. Федоров, О. В. Єрьомін, модифікована Т. А. Мироною)

Мета: оцінка комунікативних та організаційних умінь як вміння повести за собою, стати організатором і натхненником життя в колективі, вміння управляти собою, вміння вирішувати проблеми, вміння впливати на оточуючих, вміння працювати з групою і т.д.

Інструкція: «Діти, вам пропонується відповісти на питання про особливості вашого вміння організовувати різні справи і особливості вашої особистості. Я буду читати номер ствердження і самоствердження. Ви повинні записати номер і навпроти нього свою відповідь».

Відповідь вибирається за шкалою можливих відповідей: повністю згоден - 4; скоріше згоден, ніж не згоден - 3; важко сказати - 2; скоріше не згоден, ніж згоден - 1; повністю не згоден - 0 ».

Оцінка результатів: Після заповнення відповідей необхідно підрахувати суму очок наступним якимось:

Щирість у самооцінці - № 8, 15, 22, 29, 34,36,41.

А - вміння управляти собою - № 1,9, 17, 25, 33,41.

Б - усвідомлення мети (знаю, чого хочу) - № 2, 10, 18, 26, 34,42.

В - вміння вирішувати проблеми - № 3, 11, 19,27, 35,43.

Г - наявність творчого підходу - № 4, 12, 20, 28. 36,44.

Д - вплив на оточуючих - № 5, 13, 21, 29, 37, 45.

Е - знання правил організаторської роботи - № 6,14,22,30,38,46.

Ж - організаторські здібності - № 7, 15, 23, 31,39,47.

З - вміння працювати з групою - № 8, 16,24, 32,40,48.

Якщо сума за якістю менше 10, то якість розвинена слабо, і треба працювати над її вдосконаленням, якщо більше 10, то рівень розвинення цієї якості середній або високий.

Визначення рівня розвитку лідерських якостей проводиться у відповідності з наведеною нижче таблицею:

Рівень	Кількість балів
Високий	16-20
Середній	11-15
Низький	Менше 10

Текст методики «Я-лідер»

1. Не гублюся і не здаюся у важких ситуаціях.
2. Мої дії спрямовані на досягнення зрозумілої мені цілі.
3. Я знаю, як долати труднощі.
4. Люблю шукати і пробувати нове.
5. Я легко можу переконати в чомусь моїх товаришів.
6. Я знаю, як залучити моїх товаришів у спільну справу.
7. Мені неважко домогтися того, щоб всі добре працювали.
8. Всі знайомі ставляться до мене добре.
9. Я вмію розподіляти свої сили в навчанні і праці.
10. Я можу чітко відповісти на питання, чого хочу від життя.
11. Я добре планую свій час і роботу.
12. Я легко захоплююсь новою справою.
13. Мені легко встановлювати нормальні відносини з товаришами.
14. Організуючи товаришів, намагаюся зацікавити їх.
15. Жодна людина не є для мене загадкою.
16. Вважаю важливим, щоб ті, кого я органіжую, були дружними.
17. Якщо у мене поганий настрій, я можу не показувати це оточуючим.
18. Для мене важливим є досягнення мети.
19. Я регулярно оцінюю свою роботу і свої успіхи.
20. Я готовий ризикувати, щоб випробувати нове.

21. Перше враження, яке я справляю, зазвичай хороше.
22. У мене завжди все виходить.
23. Добре відчуваю настрій своїх товаришів.
24. Я вмію піднімати настрій в групі моїх товаришів.
25. Я можу змусити себе вранці робити зарядку, навіть якщо мені цього не хочеться.
26. Я зазвичай досягаю, те чого прагну.
27. Не існує проблеми, яку я не можу вирішити.
28. Беручи рішення, перебираю різні варіанти.
29. Я вмію змусити будь-яку людину робити те, що вважаю за потрібне.
30. Я вмію правильно підібрати людей.
31. У відносинах з людьми я досягаю взаєморозуміння.
32. Прагну до того, щоб мене розуміли.
33. Якщо в роботі у мене трапляються труднощі, то я не опускаю руки.
34. Я ніколи не вчиню так, як інші.
35. Я прагну вирішити всі проблеми поетапно, не відразу.
36. Я ніколи не вчиняв так, як інші.
37. Немає людини, яка встояла би перед моєю чарівністю.
38. При організації справ я враховую думку товаришів.
39. Я знаходжу вихід в складних ситуаціях.
40. Вважаю, що товариші, роблячи спільну справу, повинні довіряти один одному.
41. Ніхто і ніколи не зіпсує мені настрою.
42. Я уявляю, як завоювати авторитет серед людей.
43. Вирішуючи проблеми, маю змогу використовувати досвід інших.
44. Мені нецікаво займатися одноманітною, рутинною справою.
45. Мої ідеї охоче сприймаються моїми товаришами.
46. Я вмію контролювати роботу моїх товаришів.
47. Вмію знаходити спільну мову з людьми.
48. Мені легко вдається згуртувати моїх товаришів навколо якої-небудь справи.

Додаток Г

Ілюстративний матеріал експериментальної роботи

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Бокова Інна Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

11.11.2020

Інна Бокова